

STUDIEDAG NBAG TROK VEEL BELANGSTELLENDEN

OIRSCHOT – De najaarsstudiedag van de NBAG op zondag 8 november in Oirschot trok ook dit jaar weer veel belangstellenden uit de hele provincie. In zaal 't Vrijthof verzorgden verschillende deskundigen lezingen over nieuwe vondsten en inzichten.

In dit documenten een kort overzicht van de lezingen

LEZING 1

Bloei, ontvolking en herkolonisatie van Zuid-Nederland en noordoostelijk België in de laat-Romeinse tijd (3e - 5de eeuw na Chr.).

Dr. Stijn Heeren

Het centrale thema van deze bijdrage is de bewoningsgeschiedenis van de Romeinse provincie Germania Inferior, later Germania Secunda genoemd, van de 3^e tot de vroege 5^e eeuw na Chr. De nadruk ligt op de zandgronden van Noord-Brabant en noordoostelijk België, met uitstapjes naar naburige regio's indien dat van pas komt.

Het uitgangspunt is de situatie in de vroege 3^e eeuw, wanneer een groot aantal nederzettingen actief is. Vervolgens vond een grote ontvolking plaats, waardoor in de kern van het zandgebied geen enkele nederzetting (!) bewoond bleef tot in de 4^e eeuw. Aan de randen is iets meer continuïteit te zien.

Met name de oorzaken van deze ontvolking worden besproken. Hoe waarschijnlijk is het dat oorlogvoering, besmettelijke ziekten of bodemdegradatie, die in diverse bronnen worden genoemd, verantwoordelijk zijn voor de desastreuze ontwikkeling? Vervolgens komt de herbevolking in de late 4^e/vroege 5^e eeuw aan de orde. Wat weten we over de herkomst van de bewoners van die nederzettingen?

Afbeelding 1. Gesp met riembeslag uit Ravenstein

LEZING 2

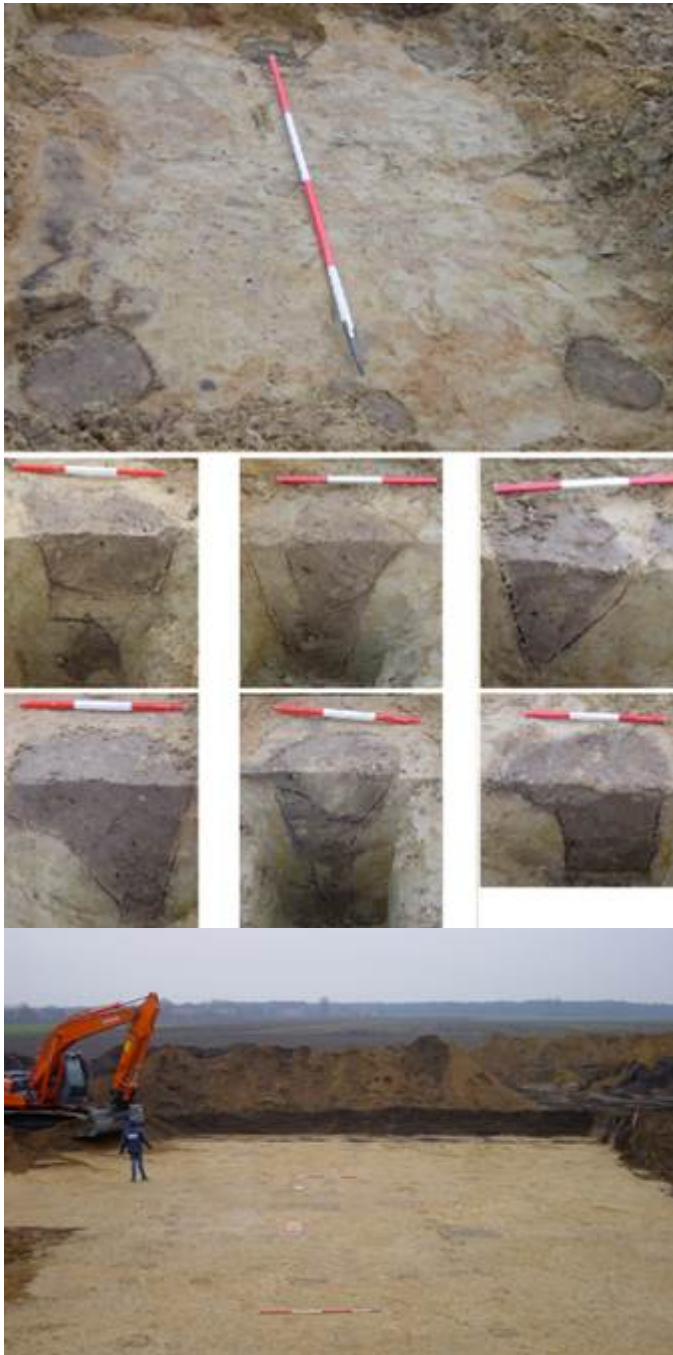
Alphen in de vijfde eeuw.

Drs. Jan de Koning

Hollandia Archeologen Zaanwijk

Sinds de ontdekking van het vroegmiddeleeuwse grafveld niet ver van de kerk van Alphen kreeg dit dorp binnen de archeologie nog meer bekendheid. Het was natuurlijk al bekend doordat Willem Binck hier pastoor was tussen 1932 en 1963. Behalve een rechtlijnig pastoor was hij ook een gedreven oudheidkundige en oprichter van Brabants heem. Met de opgraving Alphen Kerkkackers kwam daar een nieuwe mijlpaal bij. Deze was na het proefsleuvenonderzoek in mei 2004 bijna niet

doorgegaan. Alsof de nederzetting niet ontdekt mocht worden waren de proefsleuven tussen de archeologische sporen door aangelegd. Door een enkele verbreding van een van de proefsleuven sneed men toch net twee hutkommen aan, waardoor een vervolgonderzoek op zijn plaats was. De opgraving leverde een duidelijk beeld op van meerdere boerenerven bestaande uit 9 boerderijen, 28 hutkommen, 10 spiekers, 34 brand/oven/afval of voorraadkuilen, karrensporen en 3 waterputten. Deze konden gedateerd worden tussen de late 4e en eerste helft van de 6e eeuw, met andere woorden gelijktijdig met het grafveld. Hoewel we aan de rijkdom van de graven onmiddellijk enige status denken af te kunnen lezen, wijzen de nederzettingssporen 600 meter daarvandaan op gewone boeren. Of toch niet?

*Afbeelding 2. Opgraving te Alphen Noord-Brabant.
Foto's Jan de koning*

Afbeelding 3. Kralensnoer uit Alphen Noord-Brabant

Kralensnoeren zijn er in vele variaties. Het hier afgebeelde kralensnoer uit Alphen werd waarschijnlijk rondom de arm gedragen. Er waren ook kralensnoeren die om de hals of rondom het middel werden gedragen.

Door bij opgravingen zorgvuldig de locatie van ieder kraaltje te registreren kunnen de oorspronkelijke snoeren worden gereconstrueerd en kan vastgesteld worden hoe en op welke plaats van het lichaam ze werden gedragen.

LEZING 3

Vijftig tinten groen. Merovingisch glas in Noord-Brabant.

Dr. Annemarieke Willemsen

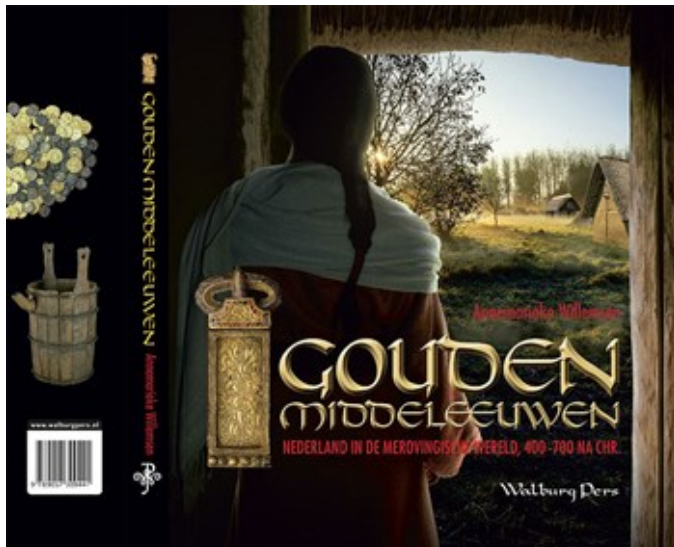
Rijksmuseum van Oudheden Leiden

Uit de 'Gouden Middeleeuwen', de periode van ongeveer 400 tot 700 na Chr., is veel glaswerk opgegraven. Het in Nederland gevonden glas is deels ingevoerd uit de regio's Keulen en Namen-Huy en weerspiegelt daarmee het handelsnetwerk van de Vroege Middeleeuwen. Glas was een relatief luxe product in deze tijd, dat wordt gekenmerkt door sierlijke vormen en decoratie. Uit met name de kralen spreekt een voorliefde voor kleur en detail. Merovingisch glas komt in diverse modellen voor; naast de standaardmodellen van stortbekers zijn er bijvoorbeeld voet- en klokbekers. Bijzonder zijn kannen en flessen met één of twee oren, bedoeld om drank in te bewaren en uit te schenken. Deze komen met name in vijfde-eeuwse context voor, net als kleine glazen flesjes voor olie of parfum. Het meeste Merovingische glaswerk komt uit grafvelden, uit zowel mannen- als vrouwen- en kindergraven. Dat glas uit graven is meestal mooi heel gebleven, soms omdat de glazen beker in een knikpot was gezet. Glaswerk en glazen kralen komen ook in crematiegraven voor; het glas was dan bij de crematie gesmolten en met de verbrande botresten in een pot begraven. Bijzondere en zeldzame vormen van glazen drinkgerei, typerend voor deze periode, zijn slurfbekers en buidelbekers. Slurfbekers hebben een rij 'slurven' om de buik, die open werden geblazen, zodat de wijn erin kon stromen. Buidelbekers hebben enigszins de vorm van een hangend leren buideltje en zijn versierd met verticale glasdraden die op naden lijken.

De perfect bewaarde lichtgroene buidelbeker, in 1957 gevonden in Bergeijk, is misschien wel het mooiste Merovingische glas van Nederland. Maar recent is in Uden ook een buidelbeker gevonden, van heel donkerblauw glas, de derde buidelbeker in ons land!

Afbeelding 4. Fraaie buidelbeker uit Bergeijk

Boek: *Gouden Middeleeuwen*

Conservator dr. Annemarieke Willemsen is auteur van het rijk geïllustreerde boek *Gouden Middeleeuwen*, over Nederland in de Merovingische wereld, 400-700 na Chr.

- 216 pagina's, [uitgeversmaatschappij Walburg Pers](http://www.walburgpers.nl)
- Prijs: € 29,95

Afbeelding 5. Glazen beker uit Bergeijk

Afbeelding 6. Gordelgesp uit Rijnsburg 630-640

LEZING 4

Boeren en aristocraten in Zuid-Nederland.

Prof. Dr. Frans Theuws
Universiteit van Leiden

Noord-Brabant maakt in de Vroege Middeleeuwen deel uit van de *pagus* Texandria. We kennen deze streek omdat in de jaren rond 700 verschillende aristocraten grond en mensen schonken aan Willibrord, de bisschop van de Friezen en abt van Echternach in het huidige Luxemburg. Rond 700 is er dus sprake van grootgrondbezit terwijl we weten dat het gebied rond 500 vrijwel onbewoond was. Wat gebeurde er in de 200 jaar daartussen? Hoe werd het gebied gekoloniseerd? Hoe ontstaat grootgrondbezit? Wie zijn de kolonisten en waar kwamen ze vandaan? We weten intussen ook dat er in de jaren rond 650 belangrijke veranderingen in de nederzettingvormen plaatsvinden. Nieuwe centrale nederzettingen komen op. Waarom is dat? Spectaculair is dat sommige families in die nieuwe nederzettingen hun doden op het erf begraven. Bovendien blijkt dat de vondsten in die graven van ver buiten de regio afkomstig zijn. Wat betekent dat? Kwamen diegenen die nieuwe nederzettingen inrichtten uit de streken waar soortgelijke vondsten veel aangetroffen zijn?

De archeologie laat zien dat ons beeld van vroegmiddeleeuws Noord-Brabant aanzienlijk is bijgesteld op basis van opgravingen van grafvelden en nederzettingen. In deze lezing wil ik een paar aspecten van de samenleving in Noord-Brabant in de Merovingische tijd laten zien.

Afbeelding 7. Opgraving te Uden 2014.
Foto's Peter van Nistelrooij

LEZING 5

De historicus en de donkere middeleeuwen.

Drs. Lauran Toorians

Onafhankelijk onderzoeker

Toen in de negentiende eeuw de middeleeuwen werden ‘ontdekt’ werden zij donker genoemd in de zin van primitief, armoedig en bijgelovig. Dit in tegenstelling tot de intellectuele helderheid van de renaissance waarin de glorie van de Klassieke (Romeinse) Oudheid opnieuw tot leven kwam. Van dat idee van duisterheid hebben historici al lang afscheid genomen. Toch leeft het begrip ‘donkere middeleeuwen’ nog, en dan vooral in het Engels als *Dark Ages*. De kritiek dat de middeleeuwen niet duister waren, blijft overeind, maar zeker in het Engels wordt het begrip *Dark Ages* nog vaak gebruikt als populaire term voor wat beter wordt aangeduid als de Sub-Romeinse periode (of ook nog: Post-Romeinse periode). Het gaat dan over de vijfde en de zesde eeuw na Christus, waar we voor Nederland gevoeglijk de zevende eeuw aan kunnen toevoegen. Die eeuwen zijn voor de historicus duister om de simpele reden dat we nauwelijks geschreven bronnen hebben die ons erover inlichten. Duister dus, omdat de historicus zo weinig mogelijkheden heeft om er een blik in te werpen.

Enige relativering is op zijn plaats: ook voor de Romeinse tijd zijn historische bronnen die specifiek over onze contreien (Nederland, Noord-Brabant) gaan erg schaars en dat is niet veel anders voor de periode van ongeveer 650 of 700 tot 1200. Hoe dieper we voor de deze periodes proberen in te zoomen op een bepaalde regio of een specifieke plaats, hoe donkerder het wordt.

De uitdaging is natuurlijk om de schaarse bronnen die we hebben zo uitputtend mogelijk te gebruiken en dat leidt tot een balanceeract: wie het historische handwerk van bronnenkritiek al te hard toepast, moet

concluderen dat we niks met zekerheid weten en dat dus de duisternis overheerst, en wie toch een aantal ‘historische feiten’ accepteert, moet scenario’s schrijven die elk moment weer als een kaartenhuis in elkaar kunnen storten. De archeologie vormt daarbij niet veel meer dan een soort ‘parallel universum’ vol stomme getuigen die zich niet uit zichzelf bij de ‘historische feiten’ laten passen. Ook daar is interpretatie nodig en worden dus kaartenhuizen opgetrokken, en wie historische en archeologische informatie met elkaar probeert te verbinden, raakt gemakkelijk verstrikt in cirkelredeneringen.

Een goed voorbeeld is het gegeven dat Hiëronymus (de heilige en Bijbelvertaler) in zijn vertaling en bewerking van de wereldkroniek van Eusebius van Caesarea vermeldt dat in het jaar 373 de Saksen werden verslagen (‘geveld’) bij *Deuso* in het gebied van de Franken (*Saxones caesi Deusone in regione Francorum*). Hiëronymus was in 373 in leven en schreef hier dus over zijn eigen tijd. Dat maakt dit kleine brokje informatie erg feitelijk. Maar niet duidelijk. Waar was eind vierde eeuw het gebied van de Franken en waar lag *Deuso*? Over die vraag lijken we het al ruim een halve eeuw eens: het *Deuso* van Hiëronymus is Diessen in Noord-Brabant. Hebben we daarmee een Noord-Brabants lichtpuntje in de donkere middeleeuwen? Nee. Bij nadere inspectie blijkt dit ‘historisch feit’ geen feit, maar een interpretatie, en dwingen meerdere redenen ons om aan die interpretatie te twifelen. Waar de Saksen dan wel in het stof beten, is onbekend.

In mijn lezing ga ik verder in op deze problematiek en probeer ik lucifers aan te reiken om hier en daar toch wat licht te brengen.

Afbeelding 8. Grafvondsten uit Geldrop

LEZING 6

Grafroof in Brabant? Heropende graven uit de Vroege Middeleeuwen.

Martine van Haperen

PhD Student Universiteit van Leiden

De pracht en praal van Merovingische graven verleidt ons om te denken dat zij bedoeld waren om voor de eeuwigheid onaangeroerd te blijven liggen. De praktijk was echter anders. Net als elders in Noordwest Europa, werd in de Brabant soms bijna de helft van de graven tijdens de gebruikperiode van het grafveld heropend. De gravers gingen vaak al binnen één generatie na de begrafenis naar het graf om dit te openen. Zij doorzochten inhoud van de graven en namen (delen van) objecten en wellicht ook skeletmateriaal mee. Deze handelingen worden traditioneel geïnterpreteerd als 'grafroof', een economisch gemotiveerde en criminele praktijk. Bij het bestuderen van de

graven komen echter allerlei kenmerken aan het licht die niet overeenkomen met deze interpretatie. Er zijn daarom ook andere verklaringen mogelijk, die het heropenen zien als onderdeel van de normale omgang met de overledenen en hun graven.

Voor de studie van heropende graven moeten gedetailleerde gegevens worden verzameld over de vorm van de verstoring in de grafstructuur en de verspreiding van objecten en botmateriaal in het graf. De Brabantse grafvelden van Bergeijk, Meerveldhoven en Dommelen vormen hiervoor goede casussen omdat ze zorgvuldig zijn opgegraven en gedocumenteerd.

In deze lezing ga ik in op de kenmerken van heropende graven in Brabant en de omliggende gebieden. Ook zal er aandacht zijn voor de specifieke methodologie van

het opgraven en uitwerken van heropende graven. Tot slot worden verschillende mogelijke verklaringen voor het heropenen van graven besproken.

*Afbeelding 9. Grafvondsten uit Meerveldhoven
Speerpunt en zwaard*

Afbeelding 10. Grafvondst uit Meerveldhoven, rood bakkend aardenwerk kan met radstempel versiering

Afbeelding 11. Grafvondst uit Meerveldhoven, grijs bakkend aardenwerk pot met radstempel versiering

Afbeelding 12. Grafvondst uit Bergeijk, Westerhoven Ruwwandige kookpot met dekselgeul.

Graven en grafvondsten

In de Merovingische tijd werden de doden bijgezet in ondergrondse houten grafkamers. In zo'n grafkamer kon de ruimte voor de dode door een schot worden aangegeven, maar gebruikelijker was het om het lichaam in een aparte houten kist in de grafruimte te plaatsen. In deze periode hield men nog vast aan het oude gebruiken om de dode te voorzien van grafgiften.

Merovingische graven zijn in Brabant onder meer gevonden in Alphen, Bergeijk, Veldhoven en Meerveldhoven. Het grafveld van Meerveldhoven dateert uit de 7de eeuw en bevat 50 kistgraven en 7 crematiegraven van ongeveer drie generaties van een kleine dorpsgemeenschap. De crematieresten zijn in ondiepe kuilen zonder grafgiften begraven.

De graven liggen allen zuidwest-noordoost georiënteerd en min of meer naast elkaar. Men spreekt daarom dan ook *vanrijengraven*. Men denkt niet dat de wijze van begraven verband houdt met christelijke tradities; het lijkt er meer op dat de Franken hier vasthouden aan al zeer oude gebruiken.

De grafvondsten in de soms rijk gevulde graven zijn de belangrijkste materiële getuigenissen uit dit tijdvak van de Brabantse geschiedenis.

Afbeelding 13. Reconstructie van een Merovingisch grafkamer

Abbeelding 14. Ontwikkeling van het Frankische rijk.

Met het bestijgen van de Frankische troon door Merovech in 447 begon de Merovingische dynastie die het Frankische Rijk tot 751 zou regeren. Het duurde echter nog tot 482, het jaar waarin de beroemde koning Clovis de Frankische troon besteeg, voordat alle Franken onder één leider verenigd waren. Hij wist zijn Frankische tegenstanders te verslaan en won daarmee de alleenheerschappij. Tien jaar na het afzetten van Romulus Augustulus als laatste Romeinse keizer in West-Europa versloeg Clovis in 486 de 'Romeinse generaal' Syagrius (eigenlijk een plaatselijke krijgsheer) bij Lutetia, het huidige Parijs, zodat de rest van Gallië in zijn handen viel. Clovis bracht zijn hofhouding over naar Lutetia en het hele gebied van Gallië erfde uiteindelijk de naam "Francië" van hun nieuwe heersers. Parijs is sinds Clovis ook het bestuurlijke centrum van Frankrijk.

Onder invloed van zijn Bourgondische gemalin Clothilde bekeerde Clovis zich tot het Christendom. Clovis' besluit om te kiezen voor de Katholieke Kerk in plaats van het Arianisme, zoals de meeste Germaanse stammen hadden gedaan, was van groot belang. Hierdoor kon hij rekenen op de steun van de Gallo-Romeinse adel en de Katholieke kerk tegen de 'heidense' Arianen (de christelijke variant die de meeste andere Germaanse stammen aanhingen).